

Vaspitanje i obrazovanje

izraz

primen

nost

lito

ku

aspe

vapi

raz

stave

organi

Vasp

menzija

društva

ženo je

zahtevi

tvrdi, ob

kušava

nih si

deset g

yog va

vojno

kakvu

ne pro

jenja s

Kad

i najz

no-ob

izmena

Form

Organizacioni aspekt promena i razvoja vojne nastave

Potpukovnik dr *VOJISLAV STOJKOVIĆ*

Ovaj rad je segment obimnog autorovog istraživanja tehnologije nastavnog procesa u vojnim školama JNA, sa ciljem da se analizira stanje i definišu smerovi daljeg razvoja.

Polazeći sa stanovišta da su oblici organizacije determinirajući faktor primene svih ostalih elemenata u strukturi nastave, ukazuje se na nužnost brže promene i prilagođavanja organizacije nastave savremenim zahtevima i ciljevima vojnog obrazovanja.

Autor razmatra razredno-časovni, diferencirani, individualizovani i timski sistem nastave, kao i organizaciju autodidaktičkog rada i to sa aspekta mogućnosti i dalje perspektive primene na svim nivoima školovanja.

U zaključku se ističe nužnost postupne, ali dosledne transformacije razredno-časovnog oblika organizacije u razuđeni makrosistem vojne nastave čiju će osnovu činiti diferencirani, individualizovani i timski oblik organizacije

Vaspitanje i obrazovanje, posmatrano u najširim dimenzijama, kao segment ljudskog rada i značajni deo društvene nadgradnje, više nego ikad u svojoj istoriji, izloženo je zahtevima za stalnim i suštinskim promenama. Ti zahtevi su posledica permanentne krize u kojoj se, kako se tvrdi, obrazovanje već niz godina nalazi. Izlaz iz krize pokušava se naći u obliku sveobuhvatnih reformi edukativnih sistema. Gotovo da nema zemlje u svetu koja svakih deset godina ne sprovede bar jednu obimnu reformu čitavog vaspitno obrazovnog sistema. Naša zemlja, pa i njen vojnoedukativni sistem, u tom pogledu ne predstavlja nikakvu posebnost. Međutim, reforme nisu rešile neke ključne probleme edukacije, a nezadovoljstvo društvenog okruženja stanjem obrazovanja nije se smanjilo. Naprotiv.

Kad je reč o nastavi, kao najorganizovanijem, a čini se i najznačajnijem delu edukacije, svekolike reforme vaspitno-obrazovnog sistema odražavaju se uglavnom u obliku izmena generalnih ciljeva i nastavnih planova i programa. Formulišu se novi ciljevi i zadaci, menjaju se nastavni sadržaji (i po pravilu postaju sve obimniji), menjaju se fon-

dovi nastavnih časova, uvode se novi predmeti, itd. Dakle, reforme obrazovanja uglavnom zahvataju sfere nastave, pri čemu su suštinska pitanja – koje nastavne sadržaje i u kom obimu (koliko vremena) realizovati u okviru jednog predmeta, semestra, jedne godine i celog školovanja? Treća sfera nastave, koja je značajan element trijade, a koja je određena takođe suštinskim pitanjima organizacije, metodike, sredstava i dr. gotovo u celini ostaje po strani, van dometa reformnih tendencija.

Čini se da mnoge dobro zamišljene reforme školstva nisu dale rezultate baš zbog toga što su izostavile ili nisu prodrle u tu treću sferu promena. Činjenica je da se ciljevi, zahtevi i sadržaji nastave u vremenu u kome živimo znatno brže menjaju od nastavnih metoda, oblika organizacije nastave, nastavnih sredstava itd.

Polazeći od tih pretpostavki realizovano je obimno empirijsko-eksperimentalno istraživanje tehnologije nastavnog procesa u vojnim školama JNA, sa ciljem da se analizira stanje i definišu smerovi daljeg razvoja.¹

Empirijsko-eksperimentalni deo tog istraživanja obuhvatio je respektivni uzorak svih vojnih škola JNA, u okviru kojeg su induktivnom metodom uočene, a zatim apstrahovane tendencije i inovativna rešenja koja već danas mogu predstavljati polaznu osnovu daljeg razvoja.

U teorijskom delu istraživanja, putem razmatranja opštih determinanti vojnog obrazovanja – naučno-tehničke revolucije, fizionomije savremenog rata, koncepcije i doktrine opštenarodne odbrane dedukcijom su ekstrapolirani mogući faktori i uticaji relevantni za dalji razvoj vojnog obrazovanja.

Na osnovu toga učinjen je pokušaj da se teorijski naznače sistemi i modeli nastave za koje se pretpostavlja da mogu biti osnova za didaktičko-metodičko oblikovanje efikasne realizacije sadašnjih i budućih zahteva koji se pred vojne škole JNA postavljaju. Promene i dalji razvoj vojne nastave razmatrani su sa teleološkog, organizacionog, metodičkog i mediološkog aspekta, a u ovom radu biće reči samo o organizacionom aspektu promena i razvoja vojne nastave.

Organizacija nastave je značajna determinanta svih ostalih elemenata u strukturi nastave – metoda, sredstava,

¹ Videti doktorsku disertaciju: Vojislav Stojković, *Tehnologija nastavnog procesa u vojnim školama JNA i smerovi njenog daljeg razvoja*, COSSIS »Maršal Tito«, Beograd, 1987.

objekata i dr. Oblici organizacije međusobno se razlikuju prema odnosu individualnog i kolektivnog rada, broju i stepenu samostalnosti polaznika, tipu komunikacije i informacionih tokova na relaciji izvor znanja i subjekt učenja, mestu, ulozi i načinu rukovođenja nastavnika i sl.

Organizacija nastave je društveno-istorijski uslovljena razvojem proizvodnih snaga i teorijskih saznanja nauke o vaspitanju, obrazovanju i nastavi. U istoriji školstva poznati su različiti oblici organizacije nastave.² Međutim, u ovom radu su razmatrani samo oni oblici organizacije koji se u vojnim školama primenjuju ili bi se prema svojim karakteristikama mogli primenjivati u skladu sa novim zahtevima i ciljevima koje nastava u vojnim školama ima ili će ih imati.

RAZREDNO-ČASOVNI OBLIK ORGANIZACIJE NASTAVE

Uz stalne modifikacije i usavršavanja, primenjuje se u školama čitavog sveta više od tri veka. Nastao je u okrilju kapitalističke podele rada kao odgovor na zahteve industrijske proizvodnje za kvalifikovanijom radnom snagom. Prvi počeci primene razredno-časovnog oblika organizacije nastave datiraju iz 16. veka u naprednim češkim školama. Teorijski ga je zasnovao Jan Amos Komenski u poznatom delu *Didactica magna*.³

Karakteristike tog sistema su dobro poznate, a osnovne su: (1) grupisanje polaznika u razrede (godine školovanja) prema uzrastu i stepenu znanja; (2) podela polaznika, u okviru razreda, na manje nastavne grupe (odeljenja); (3) konzistentan i unapred određen nastavni plan i program za svaku školsku godinu i školovanje u celini; (4) artikulacija nastavnog programa na manje celine – nastavne predmete, tematska područja, teme, nastavne jedinice; (5) vremenska podela realizacije programa na nastavne časove; (6) istovremeni početak nastavne godine, nastavnog dana i nastavnog časa za sve polaznike; (7) centralno mesto nastavnika, kao osnovnog izvora znanja, i dr.

Osnovu opravdanih kritika kojima je razredno-časovni oblik nastave stalno izložen, a naročito intenzivno u za-

² Videti: dr Leon Žlebnik, *Opšta istorija školstva i pedagoških ideja*, »Naučna knjiga«, Beograd, 1970.

³ Jan Amos Komenski, *Velika didaktika*, Savez pedagoških društava Jugoslavije, Beograd 1954.

dnjih nekoliko decenija, čine njegove slabosti i nedostaci u odnosu na nove zahteve, a pre svih sledeći: (a) razredno-časovni oblik organizacije nastave obezbeđuje prenošenje znanja, a zapostavlja razvoj inventivnosti i kreativnih potencijala ličnosti; (b) doziranje nastavnog rada usmereno je ka apstraktnom »srednjem« polazniku sa prosečnim sposobnostima za učenje, sposobniji i slabiji polaznici su zapostavljeni; (c) dominantna je jednosmerna, pretežno verbalna, komunikacija na relaciji nastavnik – polaznici. Povratne informacije su nepotpune i diskontinuirane; (d) osnovu nastavnog rada čini poučavanje a ne učenje, dakle asimilacija znanja a ne sticanje znanja; (e) preferirana je obrazovna, a potisnuta vaspitna i funkcionalna komponenta nastave.

Iako bi se mogle navesti i druge slabosti, očito je da razredno-časovni sistem, ukoliko se dosledno primenjuje u svojoj tradicionalnoj shemi, ne odgovara većini proklamovanih ciljeva savremene edukacije. Međutim, zbog objektivnih uslova, a i određenih kvaliteta (sistematičan karakter nastave, sveobuhvatnost programsko-planske organizacije i dr.) razredno-časovni sistem nastave široko se primenjuje i danas, pa je realno pretpostaviti da će tako biti i u narednom periodu.

Zato je opravdano postaviti pitanje kakvu perspektivu ima razredno-časovni oblik organizacije nastave u našim vojnim školama. I bez širih objašnjenja eksplicite se može tvrditi da tradicionalna shema razredno-časovne organizacije nastave nema ili ne bi smela imati dalju perspektivu u vojnim školama. U prilog takvoj tvrdnji ide svaka komparacija sadašnjih opštih zahteva i ciljeva vojnih škola u odnosu na karakteristike i teorijsku osnovu razredno-časovnog sistema nastave. Uostalom, u vojnim školama JNA ni danas se ne primenjuje razredno-časovni sistem nastave u »čistoj« formi. Njegovi nedostaci se otklanjaju primenom dodatne i dopunske nastave, posebnih oblika nastave (forme primenjene vojne nastave sa integralnim obučavanjem kao osnovom), savremenih nastavnih sredstava i vannastavnim vaspitno-obrazovnim radom.

U bližoj perspektivi razredno-časovni sistem nastave, primenjivan u dijalektičkom jedinstvu sa elementima drugih oblika organizacije (posebni oblici nastave, diferencirana i individualizovana nastava), činiće i dalje osnovu organizacije nastave u školama srednjeg nivoa obrazovanja (narocito u prvim godinama školovanja).

U vojnim akademijama njegova bi primena nužno morala biti znatno manja, sem nekih programsko-planskih elemenata makroorganizacije nastave, kao što su grupisanje u godine školovanja prema uzrastu i stepenu znanja i unapred definisan nastavni plan i program (ipak znatno elastičnije nego danas).

Primena razredno-časovnog sistema nastave u školama za poslediplomsko usavršavanje već danas nema nikakve teorijske osnove, pa o njenoj perspektivi na tom nivou školovanja nije potrebno pisati.

U vezi sa razvojem organizacije nastave u vojnim školama JNA potrebno je dati još neke napomene. Postepena zamena razredno-časovnog oblika organizacije nastave ne znači narušavanje ili ukidanje planskog i organizovanog nastavnog rada u vojnim školama JNA, već uvođenje novih i efikasnijih oblika organizacije.

Mišljenje da razredno-časovni sistem nastave najviše odgovara specifičnim uslovima vojnog organizovanja, kao što su subordinacija i čvrsta vojna disciplina, ne bi izdržao ozbiljnu i argumentovanu kritiku, bar kad se radi o Jugoslovenskoj narodnoj armiji. Život i rad u JNA, a time i učenje i nastava, zasnivaju se na svesnoj, a ne na formalnoj disciplini. Razredno-časovni sistem je upravo plodno tlo za negovanje formalne discipline, iako on to nužno ne mora i biti. Neki drugi oblici organizacije nastave (timska nastava, individualizovana nastava, autodidaktički rad), po svojim karakteristikama mogu biti pogodniji za razvoj svesne discipline.

DIFERENCIRANI OBLIK ORGANIZACIJE NASTAVE

U vreme dok su standardi znanja i opšti zahtevi bili relativno niski, nastavom je bilo moguće obezbediti njihovu realizaciju obradom istovetnih sadržaja, u jednakom ritmu i tempu napredovanja. Iz tih razloga razredno-časovni sistem uglavnom nije uvažavao razlike među polaznicima, već je nastava bila usmerena na prosečnog učenika. Progresija edukativnih zahteva uslovlila je traženje novih i efikasnijih rešenja u organizaciji nastave. Istovremeno, uslov njihovog didaktičkog oblikovanja bio je u teorijskoj zasnovanosti na saznanjima iz psihologije učenja.

Diferencirani oblik organizacije nastave (diferencirana nastava, diferencirani sistem nastave) nastao je iz težnje da se imperativni zahtev društva za jedinstvenim obrazovanjem velikog broja polaznika realizuje uz poštovanje brojnih individualnih razlika među njima. Bitne individualne razlike među polaznicima koje utiču na efikasnost nastave bilo kog nivoa obrazovanja su: (a) u nivou prethodnih znanja, veština i iskustava, (b) u opštim kognitivnim sposobnostima, (c) u nivou edukativnih aspiracija (autonomna ili heteronomna motivacija i dr.) i (d) u objektivnoj životnoj (psihosocijalnoj) situaciji i uslovima na mikro i makroplanu.⁴

Pored navedenih, u teoriji dobro poznatih razlika, sa aspekta ciljeva vojnog školovanja, posebno su značajne i razlike među polaznicima vezane za stepen interiorizacije fundamentalnih socijalnih stavova iz okvira vrednosnog sistema društva.

Suština primene diferencirane nastave sadržana je u relaciji: zajedničko obrazovanje – individualni razvoj. Polazeći od ove suštinske relacije, a uzimajući u obzir opšte i zajedničke elemente iz više definicija poznatih evropskih autora, dr Jovan Đorđević pod diferenciranim oblikom organizacije nastave podrazumeva »niz društvenih, školskih, nastavnih i organizacionih mera, pomoću kojih škola pokušava da odgovori na različite sposobnosti i interesovanja učenika, kao i na mnogostruke zahteve društva, imajući u vidu stanovište ideje o jedinstvenoj školi«.⁵ Ukoliko se iz tako široko postavljene definicije akcentira njena didaktičko-metodička komponenta, onda ćemo *pod diferenciranom nastavom podrazumevati takav oblik organizacije nastave u kome se zajednički ciljevi i zadaci školovanja realizuju uzimajući individualne sposobnosti polaznika kao osnovni kriterij izbora organizacionih, metodskih i medioloških rešenja*.⁶

Ako se u daljem razmatranju pođe od ove definicije, nužno i opravdano se nameće i sledeće pitanje: ukoliko su individualne razlike osnovni kriterij izbora odgovarajućih

⁴ Budući da se radi o evidentnim činjenicama egzaktno dokazanim i široko obrazlaganim u stručnoj literaturi, teorijsko razmatranje bi bilo suvišno ponavljanje poznatog.

⁵ Dr Jovan Đorđević, *Savremena nastava*, »Naučna knjiga«, Beograd, 1981, str. 122.

⁶ Bilo je nužno napraviti distinkciju od šire shvaćenog diferenciranja nastave koje obuhvata i druge vanpedagoške intencije, koje su ponekad opravdane i nužne (izdvajanje hendikepirane dece oštećenog vida, sluha i sl.), ponekad sporne (izdvajanje talentovanih već u prvim godinama obaveznog školovanja), a često i neprihvatljive (izdvajanje zbog rasne, nacionalne ili klasne diskriminacije i sl.).

rešenja, zašto onda diferencirana, a ne individualizirana nastava? Odgovor je jednostavan. Nastavu koju pohađa veći broj polaznika nije moguće u svim situacijama i u svim nastavnim predmetima prilagoditi individualnim zahtevima svakog polaznika, tim pre što su ciljevi i zahtjevi zajednički, opšti. Pokušaji radikalne individualizacije u uslovima masovnog obrazovanja nisu uspjeli. Ipak, u osnovi diferencirane nastave sadržana je težnja ka individualizaciji. Samo što se individualizacija odnosi na manju grupu polaznika sa približno istim sposobnostima za učenje.

Koje su mogućnosti i perspektive diferenciranog oblika organizacije nastave u vojnim školama JNA?

U odgovoru na to pitanje potrebno je poći od oblika diferenciranja koji već danas egzistiraju u nastavi vojnih škola. To su dopunska, dodatna, pa i oblici produžene nastave. Diferenciranje prema interesovanju uglavnom se realizuje putem vannastavnog vaspitno-obrazovnog rada. Zajednička karakteristika svih oblika sadašnje diferencijacije nastave je to što se ona realizuje kao nužna, manje ili više obavezna dopuna redovne nastave. Suštinu daljeg razvoja i implementacije diferenciranog oblika organizacije nastave čini njegova primena u redovnoj nastavi, koja predstavlja osnovu vaspitno-obrazovnog rada u vojnim školama.

S obzirom na ciljeve školovanja u vojnim školama JNA, mogući su sledeći oblici diferencijacije.

a) *Diferenciranje modela nastavnog rada u odnosu na manje grupe polaznika iz osnovne nastavne grupe.* Bitne razlike među polaznicima (različite kognitivne sposobnosti, prethodna znanja i dr.) zahtevaju manje ili više različit metodsko-mediološki pristup grupama sa sličnim kognitivnim stilom. U nastavi u kojoj nastavnik nije osnovni izvor znanja, već pre svega organizator nastavnog rada, moguće su različite kombinacije metodsko-medioloških rešenja.⁷ Preduslov ove vrste diferenciranja je savremena nastavno-tehnička baza nastave i svestrana didaktičko-metodička osposobljenost nastavnika.

b) *Diferenciranje obima nastavnih sadržaja.* Zadaci koje nastavom treba realizovati obradom određenog nastavnog

⁷ Tako npr. u realizaciji istog sadržaja na istom času jedna grupa će samostalno raditi na tekstu iz udžbenika, druga grupa će koristiti programirani pisani materijal, treća grupa će koristiti terminal sa adekvatnim programom nastave, sa četvrtom grupom će raditi nastavnik itd.

(studijskog) sadržaja, obično su dati u širem dijapazonu. Nastavnik njihov obim najčešće dozira prema proseku nastavne grupe. No, ako se pođe od realnih razlika u sposobnostima polaznika, u uslovima primene više mogućih izvora znanja, mnogo je efikasnije diferencirati obim nastavnih sadržaja u odnosu na sposobnosti i aspiracije pojedinih manjih grupa polaznika. Prema grupi sa većim mogućnostima zahtevi u obimu i dubini obrade sadržaja moraju biti veći. Podrazumeva se da zahtevi prema grupi sa najnižim mogućnostima ne smeju preći donju granicu u odnosu na standarde definisane opštim ciljevima i zadacima predmeta.

c) *Diferencijacije zahteva u odnosu na samostalni rad polaznika.* Ovaj oblik diferencijacije je najlakše primenjivati. Iskusniji nastavnici ga odavno koriste. Suštinu ovog oblika čini podela nastavne grupe prema mogućnostima na više manjih grupa, a zatim se svakoj od grupa proporcionalno mogućnostima, postavljaju zadaci za samostalni rad različite težine.

d) *Diferencijacija obima pomoći nastavnika kroz zajednički rad sa grupama polaznika.* Grupama polaznika koji imaju izgrađenu tehniku i kulturu samostalnog rada dovoljno je postaviti zadatke i dati osnovna uputstva. Međutim, uvek ima polaznika koji bez pomoći nastavnika (asistenti ili saradnika u funkciji mentora) nisu u stanju realizovati ni jednostavnije zadatke. Obim pomoći, posmatran sa aspekta vremena koje nastavnik provodi u zajedničkom radu sa takvim polaznicima, mora biti veći.

e) *Fleksibilni oblik diferencijacije nastave prema mogućnostima polaznika.* Grupisanje polaznika u nastavne grupe u srednjim vojnim školama i vojnim akademijama uglavnom prati vojnu organizaciju i formaciju jedinica JNA (vod – četa – bataljon ili vod – bataljon). Osnovnu nastavnu grupu čini vod. U nekim oblicima organizacije nastave vodovi se spajaju (predavanja u vojnoj akademiji), a ređe razdvajaju (nastava stranih jezika). Prilikom formiranja vodova, dakle nastavnih grupa poštovano je više uobičajenih kriterijuma – prethodni uspeh, nacionalna i socijalna struktura i drugi. Nastavne grupe su približno ujednačene u odnosu na sposobnosti njihovih članova (podjednak broj odličnih, vrlo dobrih itd.). Sastav voda se bitnije ne menja do kraja zajedničkog dela školovanja. Celokupna organizacija i rea-

lizacija nastave zasniva se na tako formiranim nastavnim grupama.⁸

Izloženi način grupisanja ima brojne prednosti, ali i nedostataka. Zahtev da tako trajno zasnovana nastavna grupa izraste u čvrst i zdrav vojni kolektiv, sa aspekta vojnog vaspitanja je opravdan i neprikosnoven. Poštujući sve bitne principe tog načina grupisanja deo ozbiljnih nedostataka moguće je otkloniti fleksibilnim oblicima diferencijacije nastave.⁹

Za praćenje nastave u pojedinim predmetnim područjima koji to zahtevaju (deo predmeta prirodno-matematičkog i vojnotehničkog nastavnog područja, strani jezici i sl.), polaznici se mogu grupisati na osnovu njihovih stvarnih mogućnosti (prethodna znanja, afiniteti, opšte intelektualne sposobnosti). Za takve predmete pregrupisala bi se čitava klasa polaznika u određeni broj privremenih nastavnih grupa. U prvoj grupi bili bi polaznici sa najvećim afinitetima za konkretni predmet (npr. matematiku), u drugoj sa nešto manjim, ali još uvek izraženim afinitetima itd.¹⁰ Zahtevi i nivo nastave bi se u svim bitnim komponentama prilagodio mogućnostima privremeno formiranih grupa. Takav način grupisanja omogućio bi sposobnijima da brže napreduju, a slabijima da brže prebrode teškoće koje obično imaju uzrok u nedovoljnim prethodnim znanjima.¹¹

Fleksibilni oblik diferencirane nastave iz prirodno-matematičkih predmeta u zajedničkom školovanju posebno bi bio značajan za one polaznike koji će se u daljoj specijalizaciji opredeliti za tehničke rodove, jer bi im omogućio kvalitetniju pripremu.

Tako formirane grupe ne bi bile stalne. Polaznici bi, nakon izvesnog vremena, a na osnovu svojih postignuća i u dogovoru sa nastavnikom prešli iz nižeg u viši nivo ili obrnuto, ukoliko nastavu na višem nivou ne bi mogli pra-

⁸ Očito da se način grupisanja u vojnim školama tog nivoa zasniva na kriterijumima razredno-časovnog oblika nastave.

⁹ Nedostaci tog oblika grupisanja su oni koje sadrži u sebi razredno-časovni sistem nastave.

¹⁰ Budući da bi najveći broj polaznika imao prosečne sposobnosti za konkretni predmet, broj grupa istog nivoa bi mogao biti veći. Također bi bilo poželjno da grupe polaznika sa najnižim mogućnostima imaju znatno manje članova radi individualnog pristupa u nastavi, pa bi broj takvih grupa mogao biti veći.

¹¹ Polaznici vojnih akademija i srednjih vojnih škola prethodno školovanje realizovali su u različitim uslovima. Za deo polaznika nastavni jezik nije i maternji jezik. Sve to uslovljava da su u okviru jednog voda razlike između najboljih i najslabijih veoma izražene. Doziranje nivoa nastave prema proseku voda neminovno izaziva stagniranje prvih, i još veće zaostajanje drugih. To je posebno izraženo u predmetima koji se baziraju na prethodnim znanjima – matematika, fizika, strani jezici, tehnički predmeti i sl.

titi. Ukoliko se nastava na taj način organizuje u više predmeta isti polaznik bi mogao pripadati grupama koje se po nivou razlikuju (npr. iz matematike u grupi prvog nivoa, a iz stranog jezika u grupu poslednjeg izdiferenciranog nivoa).

Privremeno grupisanje ne bi narušavalo jedinstvo kolektiva voda, jer bi u takvom sastavu polaznici pratili nastavu jedan do tri sata dnevno. Primedba da zbog takvog načina grupisanja, bolji polaznici ne bi mogli pomagati slabijima, takođe nije opravdana, jer bi se samostalni rad i život uopšte, odvijao u okviru voda, čete, klase itd.¹²

Za fleksibilni oblik organizacije vrlo su bitni kriteriji diferencijacije. Uspeh u prethodnom školovanju iz konkretnog predmeta ne bi bio najpouzdaniji kriterijum. O primeni rezultata testova opštih sposobnosti, kao kriterija, postoje opravdana neslaganja u širim relacijama.¹³ Zato bi, najpogodniji kriterij bio uspeh polaznika nakon prvog semestra, dobijen na osnovu testiranja znanja (istim testom za sve polaznike) iz dela sadržaja realizovanog tokom tog semestra. Polaznicima bi se, takođe, moglo omogućiti da sami biraju nivo praćenja nastave. I u okviru privremeno formiranih grupa moguća je dalja diferencijacija po različitim kriterijumima – diferenciranje modela rada, obima sadržaja i dr.

Šire uvođenje fleksibilnog oblika diferencijacije nastave u vojne škole ne bi zahtevalo veća ulaganja niti promene u uobičajenom načinu života i rada. Jedino bi se u nekim vojnim školama broj nastavnika predmeta u kojima se takva nastava organizuje morao povećati.

Iskustva u primeni fleksibilnog oblika diferencirane nastave pokazuju da je efikasnost u odnosu na razredno-časovni sistem značajno povećana, a naročito u predmetima matematika, fizika, strani jezici i tehnički predmeti (elektronika, elektrotehnika i dr.).

Pored navedenih oblika diferencijacije nastave u vojnim školama mogući su i drugi, kao npr. diferencijacija

¹² Primedbe na eventualni elitizam najposposobnijih ne mogu se prihvatiti. Jer, ako je neprihvatljivo izdvojiti najposposobnije da bi brže napredovali, sa aspekta socijalističkog morala još je neprihvatljivije sputavati ih u napredovanju. Osnovu socijalističkog vaspitanja čini zahtev da se stvore uslovi da svaka ličnost napreduje adekvatno svojim sposobnostima i uloženom radu.

¹³ Dovoljno će biti sledeća ilustracija: U V. Britaniji se za Junior Schools, na sedmogodišnjem uzrastu, testiranjem učenici diferenciraju na tri nivoa A (najbolji), B (srednji), i C (slabi). U grupama C-nivoa isključivo su deca radnika, pa ovakvo diferenciranje dobija socijalnu osnovu. Uzrok su socijalne razlike u uslovima života.

prema interesovanju uvođenjem fakultativne nastave iz određenih značajnih oblasti vojne nauke i dr.

Može se zaključiti da didaktički aspekti diferenciranja nastave obuhvataju široko područje: specifično i fleksibilno grupisanje polaznika, diferencijaciju modela rada, obima sadržaja, zahteva i zadataka za samostalni rad i dr. S obzirom na karakteristike ovog oblika organizacije nastave, postoje naročite potrebe, a i objektivne mogućnosti, za njegovom primenom u nastavi vojnih akademija i srednjih vojnih škola. Primena fleksibilnog oblika organizacije diferencirane nastave pored osnovnih efekata u rezultatima bila bi značajna i sa aspekta boljeg opredeljenja i selekcije polaznika za specijalističko školovanje.

INDIVIDUALIZOVANI OBLIK ORGANIZACIJE NASTAVE

Isti razlozi koji opredeljuju izbor diferenciranog oblika organizacije nastave zahtevaju i primenu individualizovane nastave. To je nastojanje da kriterij izbora organizacionih, metodskih i medioloških rešenja budu individualne mogućnosti polaznika. Koji oblik organizacije nastave će biti primenjen zavisi od objektivnih uslova u kojima se nastavni proces realizuje.

Individualizovana nastava, u odnosu na diferenciranu, ipak je znatno radikalniji korak u poštovanju kognitivne individualnosti polaznika. Potpuna individualizacija podrazumeva definisanje posebnih zadataka, zahteva, obima sadržaja i načina (strategije) realizacije za svakog polaznika, a prema njihovim individualnim osobenostima. Ona podrazumeva individualni ritam i tempo napredovanja.

Za potpunije razumevanje individualizovane nastave potrebno je uočiti razliku u odnosu na individualni rad. Individualizovana nastava i individualni rad polaznika u okviru razredno-časovnog sistema su identični po obliku realizacije, ali se po svojoj suštini bitnije razlikuju.

Individualni rad podrazumeva samostalno individualno rešavanje zadataka bez razmene informacija među polaznicima. Međutim, zadaci su isti ili slični. Njihov obim i težina, kao ni put realizacije, nisu prilagođeni individualnim osobenostima svakog polaznika. Prema tome, individualni rad omogućava, ali ne obezbeđuje prilagođavanje nastave svakom polazniku.

Većina autora se slaže u bitnim elementima pojmovnog definisanja individualizovane nastave,¹⁴ a zajedničko im je sledeće: (a) prihvatanje realnih razlika među polaznicima u pogledu mogućnosti, kognitivnog modela učenja i drugih osobenosti; (b) sistem raznovrsnih individualnih prilaza; (c) izbor različitih izvora znanja koji najviše odgovaraju pojedincu. Pretpostavka primene individualizovanog oblika organizacije nastave je poznavanje mogućnosti, sposobnosti i kognitivnog modela učenja svakog pojedinog polaznika.

Polazeći od karakteristika tog oblika organizacije nastave i objektivnih uslova realizacije nastavnog procesa moguće je izvući više relevantnih zaključaka o mogućnostima i perspektivi primene individualizovane nastave u vojnim školama JNA. U sadašnjim uslovima objektivne mogućnosti za primenu potpunijih oblika individualizovane nastave postoje u školama za poslediplomsko usavršavanje, na poslediplomskim studijama i u nekim smerovima specijalističkog školovanja gde je broj polaznika relativno mali.

Model implementacije individualizovane nastave bio bi sledeći:

(1) precizno definisanje prethodnih znanja svakog polaznika iz studijskog područja na koje se individualizacija uvodi (testiranjem i drugim proverama);

(2) istraživanje kognitivnih osobenosti svakog polaznika – utvrđivanje modela učenja, metoda i tehnike samostalnog rada koji pojedincu najviše odgovaraju;

(3) utvrđivanje opštih sposobnosti za učenje (intelektualnih, perceptivnih i drugih);

(4) ispitivanje afiniteta za određene uže oblasti iz okvira studijskog područja;

(5) ispitivanje nivoa edukativnih aspiracija (izvor i nivo motiva za školovanje i dr.);

(6) pripremanje posebnog programa rada za svakog pojedinca u skladu sa dijagnosticiranim osobenostima, koji bi obuhvatio obim i težište sadržaja, oblike, metode i sredstva njegove realizacije i druge relevantne elemente u skladu sa ciljem i zadacima predmetne oblasti;

(7) određivanje mentora;

(8) početak rada.

¹⁴ Videti: dr Jovan Đorđević, *isto*, str. 144.

Za polaznike sličnih mogućnosti i karakteristika mogu se primenjivati isti programi nastavnog rada. No, time se stepen individualizacije nastave smanjuje.¹⁵

U vojnim akademijama i srednjim vojnim školama, pre svega zbog većeg broja polaznika u odnosu na broj nastavnika, moguća je samo delimična individualizacija nastave, i to u stepenu u kom je nastavnik u mogućnosti primenom raznih izvora znanja (programirani materijali, kompjuterska nastava i dr.) da prilagodi učenje individualnom tempu i ritmu pojedinaca ili grupa polaznika. Stvaranjem povoljnijih uslova realizacije nastave u tim školama (veći broj nastavnika, asistenata i saradnika, multiplikacija kvalitetnih izvora znanja i dr.) mogućnost potpunije individualizacije biće veća.

Može se zaključiti da postoje mogućnosti i potreba dalje individualizacije nastave u svim vojnim školama, ali ne kao jedinog oblika organizacije već pre svega u kombinaciji i jedinstvu sa ostalima.

TIMSKI OBLIK ORGANIZACIJE NASTAVE

Timska nastava je novi oblik organizacije nastave nastao u težnji da se nedostaci klasičnog razredno-časovnog sistema prevaziđu radikalnim promenama.¹⁶ Teorijsko zasnivanje timskog oblika organizacije nastave je na početku, pa zato i nema definicija koje bi potpunije odredile njegovu suštinu.

Kao što i naziv govori (Team Teaching – timska nastava) okosnicu ovog oblika organizacije čini tim. Bitna razlika u odnosu na ostale oblike organizacije je u tome što tim predstavlja privremenu grupu polaznika i nastavnika koja se *ad hock* formira za potrebe realizacije jednog konkretnog nastavnog zadatka. Nakon izvesnog vremena, kad se postavljeni cilj ostvari, tim se rasformira, a za potrebe sledećeg zadatka formira se novi, koji se po sastavu i broju polaznika i nastavnika može bitno razlikovati od prethodnog. I u toku realizacije istog nastavnog zadatka broj po-

¹⁵ Podrazumeva se da izradu i čitav postupak primene za individualiziranu nastavu moraju realizovati timovi stručnjaka različitog profila. Znatne mogućnosti za njihov uspešni rad pruža primena kompjutera.

¹⁶ Ovaj oblik organizacije nastao je u SAD krajem pedesetih godina. Sa izvesnim modifikacijama primenjuje se i u eksperimentalnim školama u Švedskoj, V. Britaniji i SR Nemačkoj.

laznika se menja. Tako npr. na prvim predavanjima učestvuje i do 200 polaznika, a zatim se formiraju manje grupe različitog sastava koje realizuju pojedinačne zadatke. Prema tome, prva karakteristika timske nastave, koja je čini posebnim oblikom organizacije, jeste fleksibilnost u pogledu grupisanja polaznika. Stalna nastavna grupa gotovo da i ne postoji.

Druga bitna karakteristika odnosi se na nastavnike. Dok u ostalim oblicima nastavu u jednom predmetu uglavnom realizuje jedan nastavnik, u timskoj nastavi to čini tim više nastavnika i drugog osoblja (asistenti, pomoćnici, saradnici). Obično se formira tim nastavnika koji je zadužen za jednu grupu polaznika. Ali pored stalnih članova jednog tima u njegov sastav povremeno ulaze i drugi nastavnici iz drugih timova ili stručnjaci van škole. Nastavnici u timu nisu obavezno iste struke.¹⁷ Oni zajedno ili pojedinačno rade sa polaznicima i imaju znatno veću slobodu u odnosu na sva bitna pitanja nastavnog rada (obim sadržaja, metod realizacije i dr.).

Treća bitna i specifična karakteristika timske nastave je fleksibilnost u raspoređivanju nastavnih sadržaja. Iz celine nastavnog programa izdvajaju se sadržaji različitih predmeta, koji po svojim karakteristikama zahtevaju interdisciplinarni pristup u realizaciji.

Četvrta karakteristika je fleksibilno vreme za rad. Umesto nastavnih časova u trajanju od 45 minuta uvode se moduli različitog trajanja što zavisi od karakteristika sadržaja, uzrasta polaznika itd.

Pored navedenog, timska nastava podrazumeva i specifična i savremena nastavna sredstva i objekte.

Bez vlastitog iskustva teško je suditi o efikasnosti timskog oblika organizacije nastave. Sudeći prema karakteristikama i objavljenim iskustvima iz drugih zemalja¹⁸ osnovne prednosti su sledeće: (1) fleksibilno organizovanje omogućuje aktivnije učešće polaznika i dinamičniju nastavnu atmosferu; (2) izdvajanje srodnih sadržaja različitih oblasti i njihova obrada sa različitih aspekata doprinosi prevazilaženju predmeta izolovanosti i sintetičkom shavanju stvar-

¹⁷ U tome je razlika u odnosu na naše katedre i stručne aktive u koje su organizovani nastavnici istih ili srodnih predmeta.

¹⁸ Videti: dr Jovan Đorđević, *isto*, str. 170-175.

nosti; (3) grupisanjem nastavnika u tim mogu se efikasnije koristiti sposobnosti i afiniteti pojedinaca.

No, ni slabosti i nedostaci nisu mali: (1) na vaspitnom planu nedostaje grupna dinamika svojstvena stalnom kolektivu; (2) planiranje i programiranje timske nastave je veoma složeno; (3) pitanje odgovornosti nastavnika za rezultate nastavnog rada se usložava i dr.

Sudeći po opisu karakteristika timske nastave, teško je pretpostaviti da celovita shema tog oblika organizacije nastave, bez bitnijih modifikacija, može imati širu perspektivu primene u vojnim školama JNA. Međutim, primena različitih modela organizacije zasnovanih na osnovnim idejama timske nastave i prilagođenih ciljevima i uslovima školovanja, itekako je moguća i potrebna na svim nivoima obrazovanja u našim vojnim školama. Tu, pre svega, mislimo na izdvajanje srodnih sadržaja iz više predmeta i njihovu integralnu obradu od strane grupe (tima) nastavnika. Potreba za takvom obradom sadržaja evidentna je u svim nastavnim područjima, naročito u visokoškolskoj vojnoj nastavi. Jedan od mogućih modela organizacije modifikovanog tmskog oblika nastave mogao bi biti kao na shemi 1.

Šire mogućnosti primene timske nastave postoje u okviru poslediplomskih studija vojnih nauka i u komandno-štabnim školama taktike i Komandno-štabnoj školi operativne taktike. Na tim nivoima programi su elastičniji i kompleksno strukturirani. Jedan od osnovnih ciljeva školovanja jeste sinteza znanja iz više studijskih oblasti, a većina sadržaja zahteva problemski pristup i svestranije sagledavanje. Rešavanje taktičkih i operativnih zadataka tipičan je primer sadržaja koji zahteva timsku organizaciju nastave.

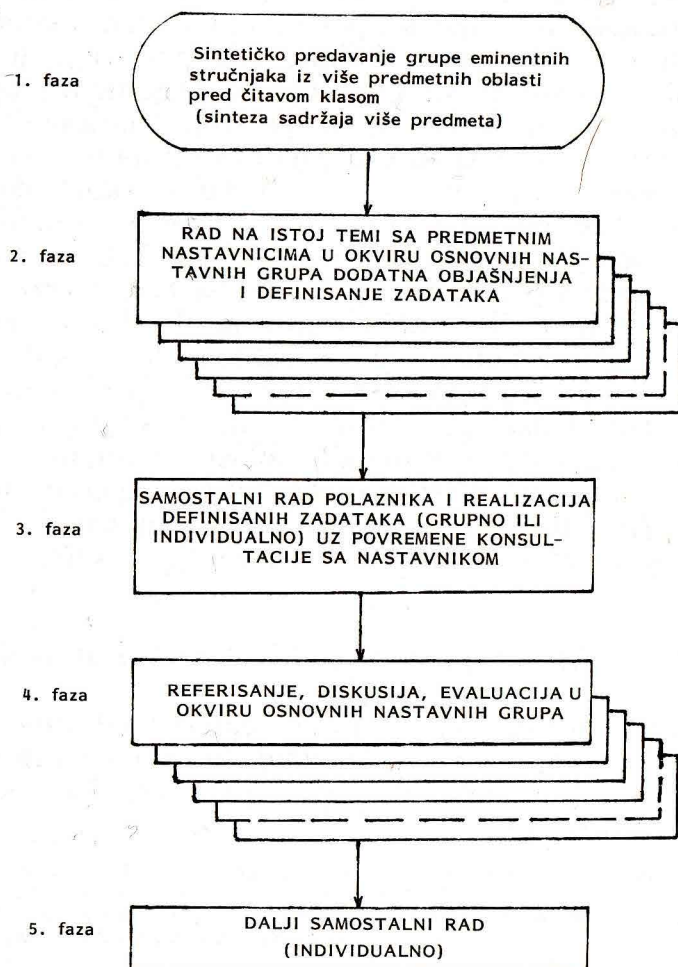
ORGANIZACIJA SAMOSTALNOG RADA POLAZNIKA

Samostalni rad polaznika kao segment vaspitno-obrazovnog rada dobija sve više na značaju, a adekvatno tome i zahtevi za njegovom efikasnijom organizacijom na svim nivoima obrazovanja.¹⁹

¹⁹ Stručnjaci koji se bave futurologijom u oblasti obrazovanja (Brajmer, Kornak, Ričmond, Sapas i dr.) smatraju da će u školi budućnosti od ukupnog vremena namenjenog za nastavu i učenje individualno-samostalni rad zauzimati 70 odsto, rad sa mentorom u malim grupama 25 odsto i rad u velikim grupama 5 odsto. (Vidi: dr Jovan Đorđević, *isto*, str. 156.)

Pažljivijim razmatranjem karakteristika savremenih oblika organizacije nastave (diferencirana, timska i individualizovana nastava) lako će se uočiti tendencija povećanja obima samostalnog rada u okviru redovne nastave, u odnosu na oblike kolektivnog rada. Ovakav trend je uslovljen: (1) zahtevom (ciljem) da institucionalno obrazovanje osposobi polaznike za samoobrazovanje (savremene metode i tehnike autodidaktičkog, intelektualnog i kreativno-naučnog rada); (2) prihvaćenom teorijom da je poučavanje kolektivna, a učenje individualna aktivnost; (3) činjenicom da je nivo znanja i veština proporcionalan uloženom trudu svakog pojedinca, i dr.

Shema 1

Danas je u vojnim školama redovna (prepodnevna) nastava uglavnom organizovana tako da se u svih šest do sedam časova nastave radi frontalno sa čitavom grupom. Redak je mentorski rad u malim grupama, a samostalni rad (u redovnoj nastavi) još je ređi. Ta shema se primenjuje kao osnovna i u visokoškolskoj nastavi, u vojnim akademijama, pa čak i u školama za poslediplomsko usavršavanje.

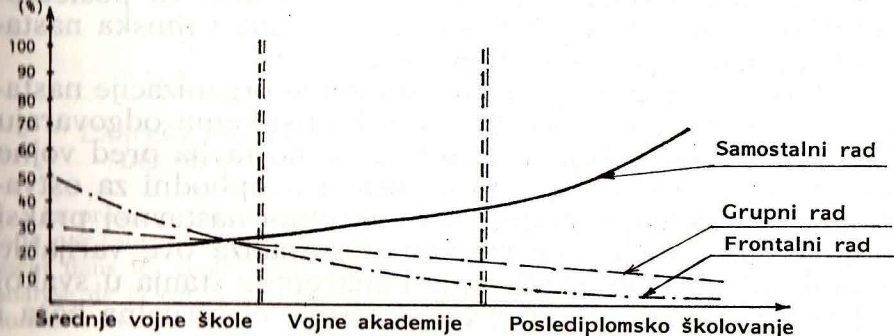
Realno je pretpostaviti neminovnost promene takvog trenda i veći vremenski obim samostalnog rada i rada u malim grupama u svim vojnim školama, a pogotovo u visokim. Uvođenjem savremenijih oblika organizacije nastave i modela rada mogu se pretpostaviti tendencije kao na shemi 2.

Čini se da bi već danas bila efikasnija shema organizacije po kojoj bi se u visokoškolskoj nastavi dva časa nastave iskoristila za uvodna, sintetička ili egzemplarna predavanja pred velikom grupom polaznika (npr. 70–100 polaznika) a ostali časovi za zajednički rad sa mentorom u malim grupama (npr. 10–15 polaznika) i samostalni rad uz konsultacije po želji i potrebi polaznika.

Organizacija samostalnog rada u ostalom (popodnevnom) vremenu morala bi imati težište na obezbeđenju potrebnih uslova – pristupačnost potrebnih izvora znanja i nastavnih materijala uz prisustvo kabinetičara i drugih saradnika u nastavi, ali i dela nastavnog osoblja (nastavnici i asistenti iz određenih predmetnih oblasti) koji bi mogli pružiti potrebnu pomoć polaznicima u samostalnom radu.

Značaj organizacije samostalnog rada polaznika u vojnim školama proizlazi iz zahteva da samostalni rad (rekognicija, ponavljanje, utvrđivanje i reprodukcija sadržaja) do kraja školovanja preraste u autodidaktički i intelektualni

Shema 2
(%)

rad kao pretpostavka daljeg samoobrazovanja, kreativnog delovanja u praksi i naučnog rada. Za kasniji intelektualni rad polaznici vojnih škola mogu se jedino osposobiti dugogodišnjim samostalnim radom. Organizacija njihovog samostalnog rada u tome treba da im pomogne. Pored toga, adekvatnom organizacijom samostalnog rada u vannastavnom vremenu ukupni efekti nastave mogu se podići na znatno viši nivo. Težište ukupne organizacije vaspitno-obrazovnog rada danas je na redovnoj nastavi, a upravo u organizaciji samostalnog rada u vannastavnom vremenu kriju se znatni potencijali za uspešniju realizaciju ciljeva i zadataka školovanja.

*

Razmatranje organizacionih aspekata razvoja nastave u vojnim školama ukazuje na sledeće opšte zaključke.

1. Osnovni smer daljeg razvoja organizacije nastave u vojnim školama je primena svih oblika organizacije u dijalektičkom jedinstvu, adekvatno postavljenim ciljevima školovanja i karakteristikama nastavnih sadržaja.

2. Svako zatvaranje u jedan od sistema negativno bi se odrazilo na ukupne efekte nastave.

3. Realno je pretpostaviti da će transformacija sadašnjeg razredno-časovnog sistema u srednjim vojnim školama biti sporija i da će se kretati u smeru šire primene diferencirane nastave.

4. Organizacija nastave u vojnim akademijama verovatno će se zasnivati samo na nekim elementima razredno-časovne i timske nastave, a težište će biti na diferenciranoj i individualizovanoj nastavi i samostalnom radu polaznika.

5. Isto tako realna je pretpostavka da će osnovni smerovi razvoja organizacije nastave u školama za poslediplomsko usavršavanje biti individualizovana i timska nastava i autodidaktički rad polaznika.

U ovom radu eksplicirani su modeli organizacije nastave koji po svojim teorijskim karakteristikama odgovaraju novim zahtevima koje šire okruženje postavlja pred vojne škole. Druga varijabla, a to su uslovi neophodni za ostvarivanje naznačenih modela u konkretnoj nastavnoj praksi vojnih škola, ovde nije razmatrana. Analiza ove varijable morala bi početi od istraživanja konkretnog stanja u svakoj od vojnih škola (cilj, program, kadrovi, materijalna baza i

dr.). I to bi, svakako, morao biti sledeći korak u zasnivanju savremenog sistema vojne nastave koji nužno zahteva sadašnje i buduće vreme.

Jedno je sigurno, promene su nužne i moraju se zasnovati na objektivnim uslovima i mogućnostima. One moraju biti postupne jer vaspitno-obrazovni rad, po svojoj suštini, ne trpi hirurške rezove i radikalne promene u kratkom vremenu. Iz istorije školstva je poznato da su svi takvi pokušaji brzo propadali.

S U M M A R Y

ORGANIZATIONAL ASPECT OF CHANGES AND DEVELOPMENT OF MILITARY INSTRUCTION

This work makes only a segment of the author's comprehensive research of techniques of instruction processes in military schools of the Yugoslav People's Army, undertaken with the purpose of analysing the situation and state-of-art in this domain and of defining the directions of further development of this instruction.

Starting from the standpoint that the forms of organization are the factor determining the application of all other elements in the structure of instruction, the author draws attention to the necessity of a quicker introduction of changes into the instruction and of adaptation of its organization to modern requirements and aims of military instruction.

The author reviews and deliberates on the class-hour, differentiated, individualized and team system of instruction, as well as on the organization of auto-didactic work, all these from the aspect of possibilities and further perspective of application of these forms on all levels of instruction.

In the conclusion of the article is pointed out the necessity of gradual but consistent transformation of class-hour form of organization of instruction to an expanded macro-system of instruction which would be based on differentiated, individualized and team form of organization.

R É S U M É

L'ASPECT ORGANISATIONNEL DES CHANGEMENTS ET DU DEVELOPPEMENT DE L'ENSEIGNEMENT MILITAIRE

La présente contribution n'est qu'un segment de la volumineuse recherche faite par l'auteur dans le domaine de la technologie du processus d'enseignement dans les écoles militaires de l'APY, ayant pour objectif d'établir une analyse de la situation actuelle de l'enseignement militaire et de définir les courants de son développement ultérieur.

Procédant du point de vue selon lequel les formes organisationnelles sont le facteur déterminant de l'application de tous les autres éléments de la structure de l'enseignement, l'auteur indique la nécessité de voir l'organisation de l'enseignement changer à un rythme plus rapide et s'adapter aux exigences et aux objectifs de la formation militaire à l'époque moderne.

Le système d'enseignement en classe par disciplines, différencié, individualisé, en équipes, et l'organisation des études autodidactes sont traités par l'auteur sous l'aspect des possibilités et des perspectives de leur application à tous les niveaux des études.

En conclusion, l'auteur met en relief la nécessité d'une transformation progressive mais conséquente de l'enseignement en classe par discipline en un macro-système développé d'enseignement militaire qui reposerait sur les formes d'organisation différenciées, individualisées et par équipes.

Р Е З Ю М Е

ОРГАНИЗАЦИОННЫЙ АСПЕКТ ИЗМЕНЕНИЙ И РАЗВИТИЯ ВОЕННОГО ПРЕПОДАВАНИЯ

Настоящий труд является только одним сегментом объемистых исследований учебного процесса в военных школах ЮНА, с целью анализа состояния и определения направлений его дальнейшего развития.

Исходя из позиции, что формы организации представляют собой определяющий фактор применения всех остальных элементов в структуре преподавания, автор указывает на необходимость более быстрого внедрения изменений и приспособления организации преподавания к современным требованиям и целям военного образования.

Автор рассматривает классную, дифференцированную, индивидуализированную и групповую системы преподавания, а также и организацию автодидактической работы, причем с аспекта возможности и дальнейшей перспективы их применения на всех уровнях обучения.

В заключительной части подчеркивается необходимость постепенного, но последовательного преобразования классной формы организации в разветвленную макро-систему военного преподавания, основу которой будут составлять дифференцированная, индивидуализированная и групповая формы организации.